

समृद्ध प्रदेशका लागि युवा स्वरोजगार : सम्भावना र चुनौती

हिमालको सेतो फेटा, पहाडको हरियो भोटो र तराईको पहेलो कछाड फेरेर वसेको हाम्रो गण्डकी प्रदेश विधताले विश्वभरीको सुन्दरतालाई जम्मा पारेर खन्याएको जस्तो भान हुन्छ । भौगोलिक रूपमा हिमाल, पहाड र तराई गरी तिनै धरातलिय स्वरूपलाई समेटेर रहेको यो प्रदेश हावापानीको दृष्टीकोणले हेर्दा पनि यस प्रदेशमा नेपालमा पाइने सबै प्रकारको हावापानी (उष्ण, मनसुनी देखि ठुन्डा) हावापानी विद्यमान रहेको छ । धौलागिरी माछापुच्छ्रे लगायतका हिमश्रृंखलाहरुले यस प्रदेशको सुन्दरता मात्रै हैन पर्यटकिय सम्भावनाहरु पनि उत्तिकै बोकेका छन् । विकास र समृद्धिका अनगिन्ती सम्भावनाहरु गण्डकी प्रदेशमा रहेका छन् । धार्मिक, साँस्कृतिक प्राकृतिक र साम्प्रदायिक विविधतालाई आत्मसात गर्दै प्रदेशको समृद्धिका लागि हातेमालो गर्न सकिन्छ ।

युवा शक्ति नै मुलुकको महत्वपूर्ण शक्ति हो र मेरुदण्ड पनि । यूवाहरु देश विकासका उर्जा हुन जसको अदम्य आँट र हिम्मत देश विकासमा राम्ररी प्रयोग हुन सकेमा प्रदेशले विकासको गतिमा तिव्रता प्राप्त गर्दछ । बगेर खेर गईरहेको नदीमा बाँध बाधेर विद्युत उर्जा निकाले भै खेर गैरहेको यूवा शक्तिलाई सुसंगठित पारी विकासको अभियानमा पोख्न सके प्रदेशको विकासमा हरियाली लहलहाउदछ, र समृद्धि र सम्पन्नताका भकारीहरु भरिन्छन् । प्रदेशलाई भौतिक सम्पन्नताको शिखरमा पुऱ्याउनको लागि त्यहाका यूवाहरुका निश्चार्थ, सर्म्पण र त्यागले अहम् भूमिका खेलेको हुन्छ । जुन ठाउँका यूवा यूवतीहरुले आफ्नो भुमीमा विभिन्न सेवामा रहेर आफ्नो सृजनात्मक श्रम, सिप र तिक्षण बुद्धि विवेक देशकै लागि खर्च गरेका छन् । त्यस मुलुकको मुहारमा विकास र समृद्धिको मुस्कान देख्न सकिन्छ । समृद्ध प्रदेशको सपना पुरा गर्न अनुशासित र स्वावलम्बी, सृजनशिल र उद्यमशिल यूवा जनशक्तिको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । आफ्नो प्रदेशलाई कसरी विकास गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको बहशमा स्वयं यूवा संलग्न र क्रियाशिल भई विकास र समृद्धीको नयाँ दृष्टीकोण र योजना निर्माण गर्न जरुरी देखिन्छ । प्रदेशमा रहेका प्राकृतिक सम्पदाहरुको उचित संरक्षण गर्दै उर्जा, वन, कृषि र पर्यटन जस्ता दिर्घकालिन योजनाको मार्गचित्र तयार गरि चेतनामा आधारित विकासको परिकल्पना गर्न यूवा वर्गलाई एकजुट बनाउनु पर्दछ । हरेक श्रमलाई सम्मान गर्दै श्रम गर्ने बानी बसाल्दै विज्ञानको सदुपयोग गर्दै नयाँ सिप र सृजनाको प्रयोग गरी आफ्नै प्रदेशमा भएका अवसरको सदुपयोग गर्दै उद्यमशिलता विकास र स्वरोजगार सृजना गरी समृद्ध प्रदेशको सपना साकार पार्नुपर्दछ ।

यूवा शक्ति जुन सुकै देशको राजनितिक, आर्थिक र सामाजिक परिवर्तनको संवाहक हो । यूवा जनशक्तिको सख्यात्मक तथा गुणात्मक विकासका माध्यमबाट अहिले विकसित र विकासशिल राष्ट्रले विकास निर्माणमा प्रगती हासिल गरेको देखिन्छ । हरेक देशको विकास र प्रगतीमा युवाको योगदान नै प्रमुख हुने गरेको छ । यसबाट प्रदेशले जनसाख्यिक लाभांसबाट फाइदा लिइ समृद्ध र विकासको सुनौलो युगमा प्रवेश गर्न सक्ने अवसरको रूपमा रहेको छ ।

नेपालमा कुल जनसख्याको ४०.३५ प्रतिशत युवा शक्ति रहेको छ । यो जनसख्याको सर्वाधिक सक्रिय उर्जावान् र गतिशिल समुह हो । त्यसैले यो अनुपातलाई हेर्दा समृद्ध प्रदेशको लागि उर्जावान् जनशक्तिको अभाव छैन । अभाव छ त केवल यो जनशक्तिलाई संचालनमा ल्याउने निति नियम र कार्यान्वयन पक्षको । प्रदेशको विकासमा गहनतम् भूमिका निर्वाह गर्ने युवा वर्गलाई प्रदेशको विकासमा सक्रिय गराउन प्रदेश सरकारले विशेष पहल गर्नुपर्दछ । युवाहरूको मनोबल बढाउने खालको वातावरण तयार पारिनु पर्दछ । उचित वातावरणको अभावमा आफ्नो ठाउँमा रोजगार काम र माम नपाउँदा युवा वर्ग वरालिन पुग्दछ । युवा वर्ग परालिँदा विकासको गति ओरालो लाग्दछ । परिवारको माया र स्नेहले पुलपुलिका वालवालिकाहरू जुन युवा बन्दछन् , ति मध्ये पनि केही विकृति र विसंगति तर्फ लागेका हुन्छन् । यस्ता कुलत र दुर्व्यसनमा लाग्ने युवावर्ग पनि परिवार, समाज र राष्ट्रका लागि बोझ बन्न पुग्दछन् । यस्ता वर्गहरूको लागि पनि प्रदेश सरकारले उनीहरूको योग्यता, क्षमता, रुचि र दक्षता अनुसारका तालिम रोजगार र कामको ब्यवस्थाको लागि तिनीहरूको मनोबल उच्च बनाएमा तिनीहरूले पनि प्रदेशको विकासमा होस्ते मा हैसे गर्न सक्दछन् । तसर्थ आफ्नो प्रदेशको युवा श्रोतलाई निर्माण तर्फ प्रवाहित गर्न प्रदेश सरकारले स्वरोजगारको बाँध बाध्नै पर्छ । उनीहरूको उत्साहको धारमा उच्च आत्मबल र मनोबलको साँध लगाउनै पर्छ । वर्तमान अवस्थामा हाम्रो प्रदेशमा युवा वर्गमा श्रम र सिपको प्रयोग कम भएको अनुभव छ । त्यसैले प्रदेशको विकास र समृद्धिको लागि श्रम र सिपको सम्मान गर्दै युवा वर्गमा सकारात्मक साँचको विकास गर्नु पनि जरुरी देखिन्छ । अहिलेको राजनिती अस्थिरताका कारण पनि युवा वर्गमा नैराश्यता छाएको छ । आफ्नै ठाँउमा केही गरौं भन्ने भावना बोकेका युवा वर्ग पनि आफ्नो भविश्यको सुनिश्चितता आफ्नै ठाँउमा गर्न सकिरहेका छैनन् । सर्वप्रथमत यस्ता युवाहरूलाई उत्प्रेरणा, उत्साह र हौसलाका साथै सकारात्मक उर्जा प्रवाह गर्नको लागि सफल उद्यमीहरूसंग अन्तरक्रिया, संघर्ष र सफलताका कथाहरू आदान प्रदान अन्तरक्रिया साथै मोटीभेसनल कक्षाहरू संचालन गर्न जरुरी देखिन्छ । तुलनात्मक लाभका कृषि, जडीबुटी, पर्यटन जलश्रोत, वन लगायतका साधन र श्रोतको प्रचुरता रहेको यस प्रदेशमा युवा वर्गहरूलाई उद्यमशिलता र स्वरोजगार बनाउने थुप्रै क्षेत्रहरू रहेका छन् । अहिलेको

परिप्रेक्ष्यमा पुरुषहरु वैदेशिक रोजगारीमा र महिलाहरु शहरीकरणको समस्याले गर्दा खेतीयोग्य जमिनहरु बाँझै रहेको छ। यस्ता जमीनहरु सरकारले जिम्मा लिई कृषिमा आफ्नो भविष्य देख्ने युवाहरुलाई लजमा दिएर कृषि उत्पादनहरु बढाउँदै स्वरोजगारको सृजना गर्न सकिन्छ। अर्को कुरा सरकारले सामुदायिक विद्यालयमा गुणस्तरिय शिक्षाका नाममा वर्षेनी करोडौं बजेट छुट्याएको छ। तर अहिलेको हाम्रो शिक्षा प्रणालीबाट ८२ प्रतिशत बेरोजगार जनशक्ति उत्पादन भैरहेको छ। यो समस्यालाई जरै देखि अन्त्य गर्न शिक्षा नीति नै परिवर्तन गर्नु जरुरी छ। पठनपाठनका साथ साथै व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षाको पनि अभ्यास गराउँदै बाँझो रहेका जमीनमा उनीहरुलाई एक न एक खेती गर्नको लागि अभ्यास गराउँदै लैजाने र एस्.ई.ई वा प्लस टु सकेर निस्कीदा उनीहरुमा कृषि उद्यममा भविष्य सुनिश्चित गर्न सक्ने वातावरण बनाई जागिर खोज्नका लागि र वैदेशिक रोजगारीमा जानका लागि भैतारिन नपर्ने गरी यस्ता काम गर्न सकिन्छ।

हाम्रो जस्तो कृषिप्रधान देशमा विकास र समृद्धिको मुल आधार भनेको पर्यटन, पशुपालन, मौरीपालन, कफीखेती, फलफुल खेती, तरकारी खेती, पुष्प व्यवसाय, तितेपाती खेती आदि व्यवसाय आम्दानीको हिसाबले धेरै भन्दा धेरै युवाहरुलाई स्वरोजगार बनाउने क्षेत्रहरु हुन। वर्षेनी अन्य मुलुकबाट हुने आयातलाई कम गर्दै खाद्यपदार्थ र फलफुलमा आत्म निर्भर बन्नको लागि यस्ता क्षेत्रमा राज्यले लगानी गर्नु जरुरी देखिन्छ। कोरोना माहामारीको चपेटामा परेर रोजगारी गुमाएका युवाहरु अहिले कृषिमा संभावना खेजीरहेका छन्। उनीहरुलाई निराश हैन उर्जा थप्ने खालका कार्यक्रमहरु प्रदेश सरकारले ल्याउनु पर्दछ। उनीहरुका लागि आवश्यक पर्ने जमीनको उपलब्धतामा सहजीकरण सहूलियत पूर्ण कर्जाको लागि वित्तिय पहुँच सम्बन्धी तालिम र परामर्श, उनीहरुले गर्न चाहेको व्यवसाय सम्बन्धी तालिम उन्नत जातका विउ, विजन आधुनिक मेशीनरी औजार र बजारीकरणका लागि समेत समेटने गरि प्रदेश सरकारले नीति तथा कार्यक्रम ल्याउनु पर्दछ। साथै उनीहरुलाई आवश्यक पर्ने जग्गा चाँही गाउँघरमा बाँझो रहेका जग्गाहरु उचित भाडादर तोकेर स्थानीय सरकारले जिम्मा लिइ उद्यम गर्न चाहने युवाहरुलाई निश्चित अवधि र भाडादर तोकेर छुट्टै नियम बनाई जग्गा उपलब्ध गराउनु पर्दछ।

कृषि उद्योगमा विस्तार गर्न सकिने खालका व्यवसायहरु कफि, सुन्तला, अदुवा, बेसार र तितेपाती जस्ता व्यवसायहरुलाई बढी प्राथमिकतामा राखेर यस्ता व्यवसायहरुको बारे युवाहरुलाई जानकारी गराई लगानीका लागि समेत प्रदेश सरकारले पहलकदमी चाल्नु पर्दछ। यसबाट दिर्घकालिन रुपमा रोजगारी सृजना हुने विदेशी मुद्रा आर्जन हुने र बाँझो जमीनको सदुपयोग हुने साथै राज्यलाई समेत राजश्व संकलन हुने भएकोले यसलाई विशेष प्राथमिकताका साथ निति तथा कार्यक्रम ल्याउनु पर्दछ। त्यसैगरी

भारतबाट करोडौंको फूल हरेक वर्ष भित्रिने गर्दछ । नेपालको हावापानीमा सबै प्रजातीका पुष्पहरु हुने गर्दछन् । पुष्प व्यवसाय लाभदायक बहुउपयोगी र प्रचुर नाफामुलक व्यवसाय भएकोले मन्दिर अगाडी टोकरमा राखेर बेच्ने मात्र होइन ठूला ठूला व्यापारीक केन्द्रहरुमा समेत फूलको व्यापार फस्टाउदछ । नेपाली युवाहरुले पनि यो व्यवसायलाई अंगालेर स्वरोजगार हुन सक्दछन् ।

वर्षेनी युवाहरुलाई स्वरोजगार बनाउने रोजगारी सृजना गर्ने उद्देश्यले अरबौं रकम खर्च गरेर विभिन्न सिपमूलक तालिम संचालन गरिन्छ । तर ति मध्ये ९० प्रतिशतले तालिमको सदुपयोग गरेको पाइदैन । खर्चिलो तालिम तालिममा मात्र सिमित रहेको अवस्था छ । यदि वास्तवमै प्रदेशको विकास र समृद्धिको सपना देख्ने हो भने प्रदेशमा रहेका बेरोजगार युवाहरुको पहिचान गर्दै डाटा संकलन गरि तालिम लिए नलिएको पहिचान गरि तालिम लिएका तर तालिमको सदुपयोग गर्दै व्यवसाय संचालन नगरेका युवाहरुलाई उनीहरुको समस्या पत्ता लगाई उनीहरुलाई उद्यमशिलता र स्वरोजगार बन्नका लागि के कस्ता क्रियाकलाप संचालन गर्नु पर्दछ ति कुराहरु अगाडी बढाउनु पर्दछ । र तालिम नलिएकाहरुलाई उनीहरुको क्षमता र इच्छाका आधारमा छनोट गरि व्यावसायिक वन्ने प्रतिवद्धताका साथ तालिममा सहभागी गराई उनीहरुलाई उद्यमी व्यवसायी र स्वरोजगार वन्न आवश्यक सम्पूर्ण कुराहरुको व्यवस्था गरिनुपर्दछ । यसको लागि निति नियम बनाउनु पर्दछ ।

त्यसैगरि वर्षेनी अरबौंको बजेट छुट्याएर प्रधानमन्त्री स्वरोजगार कार्यक्रम संचालन गरिन्छ, तर यो अल्पकालिन लाभको बाटो हो । यो रकमलाई दिर्घकालिन रोजगारी सृजना गर्नको लागि उद्योग धन्दाहरु संचालन गर्नुपर्दछ । यसको लागि युवाहरुको समुह बनाएर भिजन तयार गर्न लगाई सामुहिक रुपमा ऋण अनुदान प्रविधि र जग्गा समेतका वस्तुहरु उपलब्ध गराएर स्थानीय श्रोत र साधनको भरपुर उपयोग हुने र विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न सकिने खालका उद्योगहरु संचालन गर्नु आवश्यक छ । यसबाटमात्रै समृद्ध प्रदेशको सपना पुरा गर्न सकिन्छ । त्यसैगरि जडीबुटी पहिचान खेती र प्रशोधनको लागि युवाहरुसंग अन्तरक्रिया गरि यस सम्बन्धी तालिम संचालन गरि जडीबुटी खेती र प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरी दिर्घकालिन रुपमा स्वरोजगार र रोजगारी सृजना गर्न सकिन्छ । वर्षेनी गरिने अरबौंको जडीबुटी आयतलाई घटाउदै निर्यातको लागि समेत काम गर्न सकिन्छ । कफी र सुन्तलाको लागि देशमै प्रख्यात जिल्ला गण्डकी प्रदेशमा रहेकोले सुन्तलावाट जुस र अन्य खाद्य पदार्थ चक्लेट, क्याण्डीहरु उत्पादन गर्ने उद्योग संचालन गर्नको लागि इच्छुक युवालाई सबै खाले सहयोग गर्नुपर्दछ । र सुन्तलाको बोक्रावाट विभिन्न कस्मेटिक सामानहरु साबुन, स्याम्पु, फेसवास, क्रिम लगायतका वस्तुहरु उत्पादन गर्न सकिने भएकोले यसलाई पनि सदुपयोग हुने गरि उद्योग संचालनमा जोड दिनु, प्रदेशको समृद्धिको लागि स्वरोजगार र

रोजगारीको हिसावले अति महत्वपूर्ण देखिन्छ । साथै कफि प्रशोधन गरि अन्तराष्ट्रिय बजारमा पठाउन सकिन्छ । बाँझो जमीनमा कफीखेती गरि प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरि युरोपका विभिन्न देशहरूमा पठाउन सकिन्छ । त्यस्तै बाखापालन, कुखुरापालन, भैसीपालन, माछापालन, मौरीपालन जस्ता व्यवसायमा युवाहरूलाई सक्रिय सहभागिताका लागि प्रदेश र स्थानीय सरकारले यस्ता व्यवसाय संचालन गर्न आवश्यक पर्ने सबै कुराहरूमा सहयोग गरी उनीहरूलाई यी व्यवसायप्रतिको फाइदाको बारेमा विश्वास दिलाई स्वरोजगार बन्न प्रेरित गर्नु पर्दछ । पछिल्लो समयमा देश नै दुधमा आत्मनिर्भर हुँदै गइरहेकोले गाई र भैसीपालन व्यवसायलाई अभै व्यवस्थित र बृहत रूपमा संचालन गरि दुग्धजन्य पदार्थबाट उत्पादन हुने सम्पूर्ण वस्तुहरूको उत्पादनको लागि उद्योग संचालन गर्न युवाहरूलाई प्रेरित गर्नु गर्दछ । त्यसैगरि बढ्दो शहरीकरण, वैदेशिक रोजगारीमा युवा पलायनको समस्याले शुन्य हुँदै गएका गाउँ घरका पाखा पखेरा, बारी र खेतहरूमा जंगली जनावरको आक्रमण बढेसंगै खेती नष्ट गरेको कारण बाँझो रहेका जमीनको सदुपयोग गर्दै बाँदर, दुम्सी र अन्य जंगली जनावरले नष्ट गर्ने नसक्ने जापानिज कटुस, जापानिज तितेपाती , अदुवार बेसार जस्ता कृषि उद्योगमा विस्तार गर्दै, विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न सकिने खालका उद्यम व्यवसाय संचालनको लागि युवाहरूलाई जानकारी र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुपर्दछ । हरेका क्षेत्रमा युवाहरू हुक्क भएर आफ्नो श्रम सिप र लगानी गर्नका लागि उचित वातावरण प्रदेश र स्थानीय सरकारले मिलाउनु जरुरी देखिन्छ । दैनिक १७०० को संख्यामा विदेशीने युवाको संख्यालाई कम गर्दै कृषिमा लगानी मैत्री वातावरणको सृजना गर्नुपर्दछ । एक गाउँ एक उद्यमी कार्यक्रम संचालन गरि हस्तकला तथा घरेलु उद्यमहरूको विस्तार गर्नुपर्दछ । जसबाट रोजगारीको सृजना गर्न सकिन्छ ।

समयसापेक्ष रोजगारमुलक व्यावहारिक र प्राविधिक शिक्षाको अभाव रहेको, सिप र प्रविधिको अभावको कारण युवाहरू विदेश पलायनको स्थिति भयावह रहेको छ । राजनीतिक अस्थिरता युवा मैत्री लगानी उद्यम वातावरणको अभाव श्रमको सम्मान गर्ने वानीको विकास नभएकोले युवाहरूमा आफ्नो ठाउँमा उद्यम गर्ने परिपाटी कम छ । त्यसैगरि भारत र अन्य मुलुकबाट ठूलो मात्रामा भित्रिने कृषि वस्तुहरूको कारण साना उद्यमीहरूको स्थानीय उत्पादन बजारीकरणको समस्या रहेको छ । बिचौलियाहरूको चलखेल बढी छ, साथै वित्तिय पहुँचको लागि सहूलियतपूर्ण कर्जा प्रवाहमा समस्या रहेको छ ।

सुनिता क्षेत्री

पुतलीबजार न.पा.-१४, स्याङ्जा